

MEGJEGYZÉSEK A SZLOVÁKIAI SZELETIEN KÉRDÉSÉHEZ

A közép- és kelet-európai levél alakú lándzsacsúcsos kultúrák (Blattspitzenkultur) régibb vizsgálata számos olyan kérdést hagyott megoldatlanul, melyek az utóbbi években szinte egyszerre jelentek meg újból az európai paleolitikutudásban. A keleti solutréi kultúra kérdésének fontosságából adódó szerencsés helyzetnek kell tartanunk, hogy hasonló tárgyú munkák egymástól függetlenül, különböző módszerekkel és meglátásokkal, egy időben nyúltak a kultúra vizsgálatához. A solutréi-szeletien kronológiai helyzetének, kulturális, történeti vonatkozású problémáinak tisztázását ma újabb feltárások mellett anyaguknak részletesebb közzététele és feldolgozása, a korábban nagymértékben hiányos összehasonlító vizsgálata, valamint alaposabb rétegtani megfigyelések és újabb módszerek alkalmazása teszi lehetővé. Az európai paleolitikumban elfoglalt helyzetüket újabb megvilágításba helyezte G. Freund széles alapokon nyugvó munkája is,¹ mely a megoldásokon és új szempontokon kívül azonban néhány vitatható megfigyélést is tartalmaz. A kelet-európai levél alakú lándzsacsúcsos kultúrával foglalkozó más munkák, vagy azok, amelyek kérdését csupán érintik,² szintén tartalmazzak egymásnak ellentmondó megfigyeléseket, sőt következtetéseket a kultúra tárgyi anyagának vizsgálata, eredete, elterjedése, vándorlása terén. A régibb és újabb, összefoglaló jellegű, vagy a keleti, levél alakú lándzsacsúcsokkal jellemzett kultúrák részletkérdéseivel foglalkozó művek egymástól eltérő megállapításainak oka kétségtől az, hogy éppen a Kárpát-medence leletei ma is kevésbé ismertek, s így a régibb kutatások egyes téves megfigyelései az újabb vizsgálatokban — megoldások helyett — még további problémákat teremtenek.

A hazai kutatás — újabb feltárások hiányában — a magyar solutréi kultúra részletes, összesítő ismertetését adta,³ melyben azonban számos új megállapítás mellett tovább él a régibb tévedések egy része, s ezek kiküszöbölését a környező területek új kutatási eredményeinek alaposabb megismerése sem tehetné lehetővé. A közép-kelet-európai solutréen, szeletien vagy átfogóbban levél alakú lándzsacsúcsos kultúra kérdéseinek megoldása, — csoportjainak elkülönítése éppúgy, mint kormeghatározásuk, — csak a magyar és szlovák terület lelőhelyeinek kölcsönös megismerésével, együttes vizsgálatával érhető el. A két terület paleolitikutudása e kultúra terén egyfelől újabb feltárások eredményeivel, másfelől az újabb vizsgálatok eredményét állandóan túlhaladó megfigyelésekkel, felismerésekkel jelentkezik, de a problémák megoldása csupán a csehszlovák és magyar ősközkutatás közös eredményeként születethet meg.

A Kárpát-medence levél alakú lándzsacsúcsos kultúrájának vizsgálata terén rendkívül jelentős F. Prošeknek »Szeletien na Slovensku« c. munkája,⁴ mely első szintézise a magyar területtel szoros kapcsolatban álló szlovák keleti solutréi kultúrának, szeletiennek. Az összefoglaló munka jelentősége elsősorban az, hogy alapját újabb ásatások és rétegtani megfigyelések adják. A magyar solutréi kultúrának, — a bükki, szeletai csoportnak vagy a Dunántúlon jellemző levél alakú lándzsacsúcsos kultúrának — különösen kronológiai meghatározása volt ismeretlen, helytelen vagy kevésbé pontos. Minthogy F. Prošek nemcsak a szlovák szeletien földtani helyzetét ismerteti, hanem a kultúrát rétegtani szempontból a többi kultúra közé iktatja, munkája ezen a téren is alapvető megfigyeléseket közöl. A szlovák leletanyag részletes elemzése, a kultúra megjelölése és szakaszokra bontása lényegében a magyar beosztásra,

Hillebrand J. munkáira épül fel, s így lehetőség nyílik a két terület kultúrfokozatainak összevetésére is.

A Kárpát-medence solutréi kultúrájával, szeletien-jével foglalkozó újabb munka, a szlovák területen részleteiben is kellően bizonyított megfigyeléseivel, megalkozása lehet az egész csehszlovák terület levél alakú lándzsacsúcsos kultúrájának további kutatására. A magyarországi körülményekkel, leletanyaggal és adatokkal való összevetése azonban számunkra néhány általánosabb, de a kultúrát lényegében is érintő problémát vet fel. Szükségesnek látszik ezt hangsúlyoznunk azért, mert a szerző — egy-két általa is ismert és további vizsgálatra váró kérdésen kívül, — a szeletien kutatásnak eredményeit érezhetően lezártak tekinti. A szlovákiai kultúrát ezen a munkán keresztül kell néznünk, s így észre kell vennünk, hogy a szerző meghatározásai, következtetései végleges jellegűek, a terület legfontosabb kérdéseit elhatárolóan, több szempontból befejezetten tárgyalja. Az általa közvetlenül ismert szlovák lelőhelyek viszonyait, anyagukat viszont szükségyszerűen az azonosnak tűnő, gazdag magyarországi solutréi-szeletai kultúrán keresztül nézte, — és ez módot nyújt arra, hogy csupán a magyar lelőhelyek s anyaguk ismeretében néhány észrevételünket közöljük.

Megjegyzéseink részben csupán általános jellegűek, — így a sztratigráfiai, kronológiai kérdésekben, — részben kisebb részletekre vonatkoznak a két terület leletanyagának összevetése terén, — lényegében azonban a kultúra meghatározására, csoportjainak és fokozatainak elkülönítésére vonatkoznak. Elősegíthetik, vagy közös nevezőre hozhatják a két összekapcsolódó terület további vizsgálatát a kultúra közelebbi megismerésében.

A felső pleisztocén sztratigráfiájának átfogó ismertetése jó tájékoztatást ad a szerző szemléletéről, — a keretről, melyben a kultúrák időrendi osztályozását adja. Az, hogy a Milanković—Soergel—Zeuner-rendszerrel szemben felmerült elméleti kifogásokat kevésbé érinti, arra a közös álláspontunkra mutat, hogy a gyarapodó ellenvetések ellenére sem találunk jelenleg megfelelőbb rendszert a rétegtani megfigyelések összevetésére.

A magyar szakemberek túlnyomó része ma ugyan-ezen rendszernek tovább fejlesztett és javított formáját, a Milanković—Bacsák-rendszert tartja alkalmasnak a pleisztocén rétegtani osztályozására. E rendszer éppen a paleolitikutudásban, a pontosabb földtani kormeghatározásban jelentős, a külföldi kutatók előtt azonban még kevésbé ismert. A felső pleisztocén időrendi tagolása nemcsak a glaciálisok és inter-szakaszok váltakozásán, hanem ezen belül különféle éghajlati típusok, rövidebb periódusok egymásba kapcsolódó során nyugszik, s ezek egyre jobban azonosíthatók az üledékképződésben mutatkozó folyamatos változásokkal. A kultúrák eddigénél pontosabb kormeghatározását, — így a szeletienét is — ez a rendszer és a rétegtani sajátosságokra vonatkoztatott klimatikus megfigyelései különösen elősegítené a szlovák területen, ahol a kultúra löszben is előfordul. A különféle finomabb módszerek alkalmazása, melynek szükségességét F. Prošek hangsúlyozza, kitűnő lehetőséget nyújtanak a szelvényanalízisekhez s a rövidebb időszakokra tagolt beosztással való párhuzambaállításához. A nyílt területek üledékeinek ilyen célú vizsgálatához a talajtani módszereket tartjuk a legalkalmasabbaknak. A löszrétegekben minden egyes szint egykor élő talajfelszín volt, és kémiai-fizikai sajátosságait az éghajlat, növényzet, a talajképző tényezők közvetlenül alakították ki.

¹ Freund, G., Die Blattspitzen des Paläolithikums in Europa. Quartär Bibliothek, I. (Bonn, 1952) 1—347.

² Peyrony, D., Le Périgordien, l'Aurignacien et le Solutréen en Eurasie d'après les dernières fouilles. BSPF. 1948. 223.; Breuil, H., A propos de l'industrie atérienne. BSPF. 1950. 56—61.; Childe, G., Prehistoric

Migrations in Europe. (Oslo 1950) 249.

³ Gábori M., Солотрейская культура Венгрии. (Le Solutréen en Hongrie). Acta Arch. Hung. 3 (1953) 3—68.

⁴ Prošek, F., Szeletien na Slovensku (Le Szeletien en Slovaquie.) Slovenská Arch. I (1953) 131—194

A szlovák szeptien összefoglalásában is ezért tartjuk alapvetőbbeknek a löszszelvények vizsgálatán nyugvó kormeghatározásokat, — különösen amelyek szelvénye mélyebb rétegekig ismert (Zamarovce, Banka), — a talajtani vizsgálatokat azonban itt nélkülöznünk kell. Ez nyilvánvalóan F. Prošek munkájának összefoglaló jellegéből adódik, de meg kell említenünk azért, mert ugyanakkor a szerző feltűnő súlyt helyez a molluszkafauna kormeghatározó erejére. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy a csigafauna mennyire kis biotopokra jellemző, amit récents állattani példák bizonyítanak. Egyes szelvényeken belül, a helyi rétegtépződés során bekövetkezett éghajlati változások megítélésére kiegészítésül szolgálhat, — kétséges azonban, hogy rövidebb időszakoknak nagyobb területekre vonatkozó, általánosabb értékű párhuzamosítására alkalmas lenne-e?

A felső pleisztocén vizsgálatában az első nehézség a W. 2–3. interstadiális viszonyainak kérdésénél merül fel. A legtöbb kutató egyetért abban, hogy az utolsó interstadiális hideg éghajlatú, az állat- és növényvilág összetételében változást nem okozott. Ezt bizonyítja Bacsák is, aki a paksi szelvény legfelső löszkötetét a W. 2-től kezdve egységes képződménynek tartja, s alatta az első, legfelső vályogzónát a W. 2. bevezető, csapadékos időszakába sorolja.

F. Prošek a rendelkezésére álló adatok és a szakirodalom mérlegelésével, arra az eredményre jut, hogy a W. 2–3. interstadiális hideg éghajlatú, nem mutat változást a hozzá kapcsolódó stadiális klímájához mérten. Mégis éppen J. Pelíšekre való hivatkozása mutatja, hogy a hideg éghajlat mellett a növényzet zártabb, kötöttebb volt. Maga az a tény, hogy ebből az időszakból az ún. paudorfi humuszzóna, vályogosodás a legkülönbözőbb területekről ismert, biztosan mutat olyan talajképző tényezőkre, melyek a lösz összetételében kémiai-mechanikai változásokat idéztek elő. A régibb betemetett talajokhoz mérten csekélyebb vastagsága, de viszonylag nagyobb humusztartalma, ny-értéke stb. zártabb növénytakaróra enged következtetni, mely legalább folyóparti ligeteket képezhetett, megváltoztatta a talaj összetételét, de hatása a faunában már nem mutatkozott meg. Egyoldalú beállításnak kell tartanunk, hogy a W. 2–3. komplexum ideje egyféle, változatlan, melynek ellentmondanak a talajtani adatok, számos szelvényen végzett megfigyelések.

A kérdés megoldását abban látjuk, ha elméleti téren megvizsgáljuk, volt-e lehetőség ebben az interstadiálisban vályogosodásra, csekélyebb humuszzóna képződésére, — és ezt rétegtani megfigyelésekkel támasztjuk alá. A Kárpát-medence paleolitikus vizsgálatában a W. 2–3. komplexum rétegtani, talajtani módszerű vizsgálata az egyik legfontosabb feladat. Elgondolásunk szerint az éghajlati viszonyok a löszképződés megszűnése nélkül is lehetővé tették kisebb mértékű humuszosodást az interstadiális valamely, esetleg óceáni jellegű, vagy a W. 3. első időszakában, — az esetben is, ha az csupán helyi jelentőségű volt.

A kérdés másik megoldásához F. Prošek következtetése vezet: a W. 2–3. közötti elválasztó rétegek a W. 3. tundrai fázisát jelzik.⁵ Ezt nem tarthatjuk másnak, mint az utolsó eljegesedési időszakot bevezető, hideg, de nyugati szeles, némileg csapadékos időszaknak, mely a W. 3. kifejlődéséhez vezetett. Ilyen szintek kialakulása a magyar medence kontinentálisabb éghajlata mellett is feltehető, bizonyítására azonban rétegtani megfigyelések szükségesek.

A szlovák paleolitikus kultúrák földtani kormeghatározása terén egyetértünk F. Prošek megállapításaival.

val. A szerző egyébként maga mutat rá azokra a nehézségekre, melyeket egy-egy bázis nélküli rétegsor, a kavicsterrasz vagy más lezáró réteg hiánya okoz. Különösen fontos ezért a bankai szelvény, ahol a rétegek a R—W. interstadiálistól, vagy a zamarovcei szelvény, ahol a rétegek a R. 3.-tól kezdve ismertek. A közbetelepült vályogzónák vastagsága, minősége kellően biztosítja kormeghatározásukat, s benne a kultúrák helyét.

A Dzeravá Skála (Pálffy-barlang) rétegvizsgálata a magyar barlangi lelőhelyek ismeretében megadja az összevetés lehetőségét. Az utóbbi évek kutatásai alapján F. Prošek több, régészeti anyagot is tartalmazó réteget különböztet el: a travertin alatti sárga löszben két magdaléni jellegű penge fordult elő (W. 3.), — alatta barna réteg következik, alsó szintjében későaurignaci kultúrával (W. 3. tundrai fázis), majd egy szürkés réteggel, xumban, annak alsó részében a „szeptien” található. (W. 2.) — A levélalakú lándzsacsúcsos leletanyagot F. Prošek a kultúra középső fokozatába helyezi, mely megfelel Hillebrand „régibb solutrén”-jének. A kulturális, tipológiai összevetés helytálló, — rétegtani, időrendi téren azonban felvetődhet egyrészt az a kérdés, hogy a kultúra rétege és a W. 3. tundrai szakaszára helyezett későaurignaci között nem lehetséges-e réteghiány, — másrészt az a kérdés, hogy a W. 2. bázisán levő, a magyar régibb solutréri fokozattal azonosítható leletek ideje után élő, igen fejlett java-solutréri (felső, Hochsolutrén), majd a régibb felfogás szerint még az ez után következő ún. késősolutréri fokozat ideje lezáródhat-e a W. 2-ben? A magyar solutréri leletek általában szintén világos, szürkés színű rétegekben fordulnak elő,⁶ felettük „magdaléni”-nek vélt kultúra is található, s ez felveti a Dzeravá Skála későaurignaci kultúrájának kérdését, melynek anyagát közelebbről nem ismerjük. A későaurignaci a barna réteg alján, a régibb jellegű levélalakú lándzsacsúcsos kultúra a közvetlenül alatta fekvő szürke réteggel együtt alsó szintjében, — még vastag rétegek esetében is kérdéses lehet.

A kulturális besorolásból származó fentebbi kérdésre a leletanyag meghatározásából, tipológiai vizsgálatából kapunk választ. A legújabb magyar vizsgálatok szerint ugyanis a Dzeravá Skála „szeptienje” nem tartozik abba a kultúrába, melyet a névadó Szeleta-barlang fokozatai jeleznek. — A Moravány-környéki paleolitikus települések jól datálhatók, csupán Moravány-Dlhá levélalakú lándzsacsúcsos kultúrája bizonytalan helyzetű. Lehetségesnek tartjuk, hogy L. F. Zotz és G. Freund⁸ tévedtek a műhely kronológiai meghatározásában, — úgy látjuk azonban, hogy F. Prošek is téved a leletek kultúrájának megítélésében. Magyarországon ez a kultúra — melynek egyetlen eszköze eddig a Miskolc-Petőfi utcai nyárfalevél alakú lándzsacsúcs, — sajnos szintén nem keltezhető. Meghatározása régebben acheuli, solutréri, sőt neolitikus volt, és ma éppen Moravány-Dlhá alapján tudjuk, hogy paleolitikus. Kora fiatalabbnak tűnik a bukki és dunántúli levélhegyes kultúráknál, de a szlovák „szeptiennél” is.

A fenti megjegyzések nem érintik a szlovák terület kultúráinak meghatározását a földtani kormeghatározás terén. A rétegtani adatok bizonyítják, hogy a levélalakú lándzsacsúcsos kultúra a W. 1–2. interstadiálisban élt, s a W. 2.-ben is tovább tart. Párhuzamos a régibb és középső aurignacival, — csupán korbeli felső határa kérdéses. A későaurignaci kultúra és a „szeptien” korbeli viszonya a csehszlovák kutatás eredményeként is szintén világos, — sőt előbbinek ideje pontosabban a W. 3. tundrai és steppei szakaszára tehető, — a magyar területen azonban egyes lelőhelyeit

⁵ Prošek, F., i. m. 182.; Ambroz, V.—Ložek, V.—Prošek, F., Mladý pleistocén v oklí Moravan u Piešťan nad Váhom. (Pléistocène récent aux environs de Moravany Près Piešťan sur le Váh.) Anthropozoikum. I (1951) 139–140.

⁶ Gábori M., i. m. 15–16.

⁷ Vértes L., Paläolithische Kulturen des Würm I–II. Interstadials in Ungarn. Acta Arch. Hung. 5. (1955). 273–277.

⁸ Zotz, L. F. Altsteinzeitkunde Mitteleuropas. Stuttgart, 1951) 183., 185–187.; Freund, G., i. m. 249–251, 313.

ennél az időpontnál lényegesen régebbnek kell tartanunk.⁹

A kultúra meghatározása, Mottl M. beosztásával¹⁰ és az újabb magyar feldolgozással szemben, mely azt átvette,¹¹ érvényes a magyar területre is. Az utóbbi összefoglaló munkában, csupán a régészeti leletanyag tipológiai, összehasonlító vizsgálatával is nehézségek merültek fel e tévedés miatt, — így a moustiéri jellegek kérdése, a régebbi solutréi fokozat kapcsolatai, a solutréi fokozatok és az aurignaci kultúra viszonya, — újabb rétegtani vizsgálatok lehetősége és újabb paleontológiai feldolgozás hiányában azonban továbbvitte Mottl M. földtani kormeghatározását. F. Prošek munkája — a szakemberek túlnyomó részének nézetével együtt —, véglegesíti a kultúra helyes kormeghatározását, mely után a kultúra befejeződésének, felső határának vizsgálata válik rendkívül fontossá. A hazai megfigyelések alapján úgy gondoljuk, hogy a levél alakú lándzsacsúcsos kultúrák egy része, fiatal fokozata területünkön a 2–3. interstadiálisban is élt még, esetleg túlélte a W. 2.-t, s érintkezhetett a későaurignacival. (Gravattien)

A szlovákiai „szeletien” legfontosabb kérdései a kultúra meghatározása, elnevezése, tárgyi anyagának vizsgálata terén merülnek fel. Az ezekre vonatkozó megjegyzéseinkben — melyet fentebb a Dzeravá Skála és Moravány — Dlhá anyagával kapcsolatban érintettünk, — Vértess L. legújabb vizsgálataira és észrevételeire hivatkozunk —, anélkül azonban, hogy azokat egyelőre véglegeseknek tartanánk.¹² A F. Prošek által ismertetett levél alakú lándzsacsúcsos kultúra elnevezése és kulturális tartalma elsősorban azért fontos, mert mint arra a szerző utal, a különálló „szeletien” gondolata a Szeleta-barlang kultúrájával merült fel először, — másodsorban mert különösen a külföldi szakemberek egészen különböző módon nevezik a Kárpát-medence hasonló kultúrájának egymástól eltérő fajtáit.

Ha a legújabb vizsgálat eredményét magunkévá tesszük, s ennek tükrében kísérjük figyelemmel a F. Prošek által közölt legjellemzőbb leletanyagot, úgy látjuk, hogy ez a „szeletien”, nem hasonló ahhoz a kultúrához, mely a Szeleta-barlang kultúrfokozataira épülne, — nem „szeletien”. Legnagyobb részben a magyar „régibb solutréi”-hez kell kapcsolnunk, melynek legjellemzőbb anyagát a Jankovich-barlangból ismerjük, s amelyet Vértess L. különálló csoportnak tekint. Ezt Gábori M. és F. Prošek a solutréi kultúra, ill. „szeletien” középső, második fokozatának tartotta. A dunántúli csoport azonban az újabb nézet szerint nem áll genetikai kapcsolatban a Szeleta kultúrájával. A solutréi, keleti solutréi, Szeleta-kultúra, „szeletien”, praesolutréi meghatározású levél alakú lándzsacsúcsos kultúrákban (Blattspitzenkultur), és a Kárpát-medencében levő protosolutréi, régebbi solutréi (középső, 2. fokozat), java, — és késősolutréi fokozatai között F. Prošek „szeletien”-je tehát útvesztőben vezet tovább. — A kultúra csoportjainak kérdését tovább bonyolítanak a kapcsolatairól és vándorlásáról, elterjedéséről alkotott különféle elgondolások, megfigyelések. Véleményünk azonban ezen a téren az, hogy a bükki, szeletai csoport kultúrája nincs genetikai kapcsolatban a nyugat-európai solutréival; Hillebrand J. által ismertetett kapcsolataink inkább az általa régebbi solutréi fokozatnak nevezett dunántúli (Jankovich-barlangi jellegű) anyagra vonatkoznak; így a nyugat-európai solutréi kialakulhatott az ateriából,¹³

de nem áll összefüggésben a magyar bükki, Szeleta-csoporttal. H. Breuil feltevése látszik elfogadhatónak, mely szerint a solutréi jellegű kultúrák különféle csoportjai különállónak alakultak ki,¹⁴ — sőt elképzelhető, hogy a Kárpát-medencén belül is különböző, levél alakú lándzsacsúcsos kultúrák éltek.

Hillebrand J. a magyar solutréi kultúrát négy fokozatra osztotta:¹⁵ protosolutréi (később szeletien), régebbi solutréi, java- és késősolutréi. A kultúra fokozatainak ez a sora csak részben alapul a Szeleta-barlang és körének anyagán,¹⁶ és fejlődésük csak látszólag összekapcsolódó, folyamatos. Az említett újabb vizsgálat szerint a régebbi-solutréi fokozat különálló „csoportot” alkot, melynek leletanyaga a protosolutréinál is régebbi jellegeket mutat, erősen moustiéri elemeket tartalmaz. — A javasolutréi fokozatot a Szeleta felső rétegeiből ismerjük, analógiái azonban ismeretlenek a környező területek, így a szlovák terület paleolitikumában is. — A késősolutréi fokozatban rejlő problémát F. Prošek is észrevette azzal, hogy meghatározása, jellegének körülírása bizonytalan. Ez mesterségesen kialakított, vegyes tipológiai jellegeket, félkész és „dekadens” eszközöket, „csenevész” levél alakú lándzsacsúcsokat tartalmazó fokozat volt, melynek létezését már Gábori M. megcáfolta.¹⁷ Nem véletlen, s nem a kutatás hiányának tudható be tehát, hogy ilyen fokozat Szlovákiában nincs.

A külföldi szakemberek nagyobb része sajátos módon a különválasztott dunántúli kultúrát, az ehhez hasonló leleteket nevezi legtöbbször „szeletien”-nek.

A szlovák leleteknek a magyar Szeleta-kultúrával való azonosítása valószínűleg abból származik, hogy a közlemények nem mutatták be kellően az egyes fokozatokat, az eszközökről közölt képek — fényképek és főként rajzok —, nem tolmácsolják közvetlenül azt az eltérést, mely a javasolutréi, a protosolutréi vagy a Jankovich-barlangi leletanyaggal jellemezhető csoport között tapasztalható. „Il faut cependant avouer qu'à l'exception de quelques formes, le contenu culturel de Szeletien est presque inconnu. Ceci pour deux causes. La première, c'est que les savants hongrois ne consacraient d'habitude d'attention qu'aux pointes foliacées et ils n'en accordaient presque pas aux autres industries parallèles du Szeletien...”, írja F. Prošek, s a régebbi munkák terén egyet kell értenünk ezzel. A levél alakú lándzsacsúcsokat azonban a legfontosabb kultúra-meghatározóknak kell tartanunk. Amikor a szlovák leleteknek a szeletai csoporttól eltérő jellegű és egy más csoporttal való szoros kapcsolatára utalunk, elsősorban ezek karakterére hivatkozhatunk. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az anyagot mi is csupán a közölt rajzok alapján ítéljük meg.

Vértess L. újabb felfogása szempontjából úgy tűnik, hogy F. Prošek által ismertetett kultúra szakaszokra, fokozatokra bontása nem sztratigráfiai alapon, hanem a szeletaitól különálló és W. 1–2. korú kultúra-csoport fejlődései fokozatain belül, tipológiai szempontból történik. Erre mutat az is, hogy F. Prošek gyakorlatilag szemmel választotta ki a Szeleta-barlang nagy anyagából is azokat az eszközöket, melyek valóban a »régibb solutréi« fokozatra mutatnak, s az újabban különválasztott dunántúli kultúrával tartanak kapcsolatot.¹⁸ Ez egyébként a különálló dunántúli csoport felállításának egyik, de nem egyetlen problémája. — A különböző helyi sajátosságokat megtaláljuk a szlovák területen is. Ilyen a

⁹ Gábori M., Arch. Ért. 81 (1954) 101.; M. Gábori — V. Gábori Csánk, Archäologische und stratigraphische Untersuchungen der ungarischen paläolithischen Lössansiedlungen. (Acta Arch. Hung. Sajtó alatt.) — Vértess L. i. m.-ban újból felhívja a figyelmet arra, hogy a dunaparti lösztelepek 2. (városi) teraszra helyezése, s így W. 3. utáni kora nem lehet helytálló, amit a fenti vizsgálatok szintén kimutattak.

¹⁰ Mottl M., Die Interglazial und Interstadialzeiten im Lichte der ungarischen Säugetierfauna. FIE 25 (1941) 5–32.

¹¹ Gábori M., i. m. (1953) 40.

¹² Vértess L., i. m. 273–277.

¹³ Childe, G., i. m. 168.

¹⁴ Breuil, H., i. m. 56–61.

¹⁵ Hillebrand, J., Zur Frage des europäischen Solutréen. Die Eiszeit. IV (1937) 113–114.; Ua., Magyarország őskőkor. AH. 17. (1935) 30–31.

¹⁶ Gábori, M., i. m. 40.

¹⁷ Uo., 38.; Ugyanazon nézetét fejti ki Vértess L. is újabb munkájában (i. m. 273–277.).

¹⁸ Prošek, F., i. m. IV. t. 4., 10., és különösen a IV. t. 9., 15. számú eszközök.

Dzeravá Skála és Moravány Dlhá. Az előbbi leletanyaga tökéletesen megegyezik a Jankovich-barlangéval, de az említett eszközök kivételével eltérőnek látszik a Szeleta levél alakú lándzsahegyeitől. — Moravány — Dlhá leletanyaga sajnos nem lett teljes terjedelmében közölve, ha azonban eszközei között az általunk ismert vékony, nyárfalevél alakú lándzsacsúcsok jellemzőek, úgy eltérő mind a Dzeravá Skála, mind a Szeleta kultúrájától, s csupán a már említett Petőfi-utcai eszközzel azonosítható. A lelőhelyről közölt levél alakú lándzsacsúcsok között azonban a szeletai példányokra emlékeztető formák is lehetnek, melyek alapján L. F. Zotz a két kultúra közötti kapcsolatra gondolt.¹⁹ Ez ismét megoldatlan problémája a Kárpát-medence levél alakú lándzsahegyekkel jellemzett kultúrájának, mely alaposabb vizsgálatot érdemel.

A szlovák leletanyagban Ivanovce, Zamarovce, Banka eszközei a legrégibb jellegűek. F. Prošek szerint a lándzsacsúcsok kis „coup de poing”-ekre emlékeztetnek, de a többi szerszám is határozottan moustiéri jellegű. Hasonmásai nemcsak Tatán, — melyre a szerző hivatkozik, — hanem a Subalyuk-barlangban is előfordulnak. Banka — Škarbalova anyaga kifejezetten késő-moustiérinek tűnik, melyben solutréi jellegű megmunkálás, bifaciális, durva kis hegy is szerepel.²⁰ Ivanovce — Skála szerszámai közötti moustiéri jellegek mellett határozott aurignaci formákat találunk,²¹ s a kultúra korával szinte ellentmondónak tűnik a véso, a „grattoire sur bout de lame”-jellegű eszköz, kis méretű magvakaró, tompított hátú penge, mely utóbbit mikrogravett töredékének gondolnánk.²² A lándzsacsúcsok között csupán egyet látunk szeletainak és Ivanovce kultúrfokozatánál fejlettebbnek,²³ míg egy másik példány analógiája a Háromkúti-barlang eszköze, melyet mi is az egyik legrégibb típusú lándzsacsúcsnak tartunk.²⁴ — A legkorábbi fokozat mutatja a kultúra moustiéri eredetét éppúgy, mint az aurignaci beütéseket, — kifejezetten a második fokozat felé mutató eszközformát azonban alig találunk.

A második fokozatra jellemző Dzeravá Skála iparának tökéletes analógiái a Jankovich-, Szelim-barlang eszközei, — ki kell emelnünk azonban a szerző által említett Lókvölgyi-barlang levélhegyét, mely szemben a Dzeravá Skálával és a fenti magyar lelőhelyekkel, inkább a Szeleta köréhez tartozik. A Jankovich-barlangi analógiák alapján a lelőhely egyik moustiéri jellegű kaparónak nevezett eszközét éppen erre a kultúrára jellemző vaskos bázisú, felületén félkész állapotban maradt hegynek kell tartanunk.²⁵ — A lándzsacsúcsok itt rendkívül jellegzetesek, nem vethetők össze azonban a Szeleta kultúrájának példányaival. Ezek erőteljesen kagylós megmunkálásúak, míg a szeletaiak kalcedon nyersanyagukból is következő finomabb, apró felületi szilánkolásukkal, de formai szempontból is más jellegűek. Elképzelhető lenne, hogy a szeletai és a Vértes L. által különválasztott kultúra között a megmunkálás eltérését csupán a nyersanyag okozná, — az utóbbi anyagában jellemző jaspis azonban megengedné a fejlettebb, finomabb megmunkálást is. A szlovák lelőhelyek eszközeinek nyersanyagát nem ismerjük, a közölt rajzok alapján azonban feltételezzük, hogy gyakran szín-

tén jaspisból és nem kalcedonból készültek. — A csontipar szintén a két kultúra kapcsolataira mutat. Az ún. Kiskevélyi-fogpengék eszköz voltát az újabb magyar vizsgálatok alapján is megcáfoltnak tekintjük.²⁶ A csont dárdahegyek a Dzeravá Skálában és a Jankovich-barlangban azonos jellegűek, meg kell azonban említenünk, hogy egyes szerszámokat, így a mammut-agyarból készült pálcát,²⁷ éppúgy mint a díszített amulettet, nem ehhez a kultúrához, hanem a későaurignacihoz tartozónak tekintjük. — A legfiatalabb fokozatot képviselő Banka leletanyaga nagymértékben hasonló a Dzeravá Skálához, s különösen a jellegzetes hegy azonos a Jankovich-barlangból ismertekkel.²⁸ A Szeleta-barlang fejlett solutréi lándzsacsúcsa és a bankai között levő eltérést sajnos a rajz nem képes kifejezni.²⁹ Félreismeri a Szeleta felső rétegének gravett-hegye is, mely a korábbi fázis W. 2.-re helyezése mellett, ismét a kultúra végső korhatárának és kapcsolatainak kérdését vetheti fel.³⁰

Ha a szlovák „szeletien” kultúrájára vonatkozó megjegyzéseinket összefoglaljuk, a legújabb magyar felfogás alapján, a magyar terület levél alakú lándzsacsúcsos kultúrájára vonatkozóan a következőket mondhatjuk: Területünkön két különböző műveltség csoportja, a бүккі Szeleta-kultúra és a Dunántúlon újabb leletekkel is ismert, ettől eltérő jellegű, erősen moustiéri színezetű csoport élt. A szlovákiai kultúra az utóbbihoz kapcsolható. Moravány — Dlhá és a Petőfi-utcai lándzsacsúcs esetleg egy harmadik s az előbbieknél fiatalabb változatot képvisel. — A Dunántúlon jellemző kultúrának a szeletaitól eltérő jellegére vonatkozóan már korábban történtek bizonyos utalások. H. Breuil már 1923-ban felismerte, hogy a Jankovich-barlang levélhegyei, Hillebrand régibb-solutréi fokozata, mennyire erős moustiéri jelleget mutat.³¹ Hillebrand J. szintén rámutatott ezekre a sajátosságokra.³² A magyar solutré kultúra utóbbi összefoglalása ugyan megtartotta ezt a kultúrát a solutréi egyik fokozatának, de többszörösen felhívta a figyelmet annak nyugati kapcsolataira, hangsúlyozva, hogy megfelelői (Kösten, Ranis, Mauern, Offnet) egy más, régibb kultúrában gyökereznek, mely eltér a szeletaitól, s ezzel egyben a „praesolutréen” felé mutatott.³³ Az eddigi osztályozások cáfolatát Vértes L. adja meg a „szeletien” dunántúli csoportjának különválasztásával. Úgy gondoljuk azonban, hogy az újabb megállapítások még nem tekinthetők véglegesnek, és tisztázásra vár a csoport vagy különálló kultúra pontosabb földtörténeti meghatározása, eredete, a бүккі Szeleta-kultúrához és más kultúrákhoz való viszonya.

A szlovák „szeletien”-t F. Prošek törés nélkül továbbfejlődő, egységes kultúrának tartja, mely a moustiériből alakult ki aurignaci behatásra, és így végső következtetéseiben megállapításai elfogadhatók. A kultúra kiterjedése kelet felé alig követhető, bár levél alakú lándzsacsúcsok ott is fordulnak elő, — sőt esetleg a Kárpát-medence területének műveltségével való kapcsolatra mutatnak (Babin, La Moara Popei, In Ponoára). Nyugati elterjedéséről, így a morva és cseh terület leletanyagáról nem tehetünk észrevételeket közvetlen ismeretük nélkül. A német terület leletei közül azonban F. Prošek azokat említi, melyek valóban a szlovák kultú-

¹⁹ Zotz L. F., — *Vlk, V.*, Das Paläolithikum des unteren Waagtales. Quartär. 2 (1939) 90—91.

²⁰ Prošek, F., i. m. V. t. 12.

²¹ Uo. II. t. 5.

²² Uo. IV. t. 1, 9, 11, 3.

²³ Uo. III. t. 6.

²⁴ Uo. III. t. 9.,; Hillebrand J., i. m. (1935) 9. kép.

²⁵ Uo. VII. t. 5.

²⁶ Gábori M., Arch. Ért. 78 (1951) 14—15.

²⁷ Prošek, F., i. m. X. t. 1.

²⁸ Uo. XI. t. 13.

²⁹ Uo. XII. t. 12, 13.

³⁰ Uo. XII. t. 8.

³¹ Breuil, H., Notes de voyage paléolithique en

Europe centrale. I. Les industries paléolithiques en Hongrie. — *L'Anthropologie*. 33 (1923) 337.

³² Hillebrand, J., i. m. (1935) 19.; *Ua*. Über neuere Funde aus dem ungarländischen Paläolithikum. Die Eiszeit. III (1926) 3—5. Hillebrand J. azonban mindkét idézett munkájában a solutréi kultúrának a moustiériből való származtatásával szemben foglalt állást, mely H. Breuil felismerése volt.

³³ Gábori M., i. m. (1953) 31, 45—46.; G. Freund a magyar leletanyagot szintén két csoportra, praesolutréire és solutréire bontotta (I. m. 93—94), s ha ezt nemcsak kronológiai, hanem kulturális értelemben is mérlegeljük, a praesolutréi megfelelője lehetne a szeletaitól eltérő levél alakú lándzsacsúcsos kultúrának.

rához és a magyar szeletai kultúrától eltérő jellegű anyaghoz hasonlóak.

A fenti megjegyzések után kérdésessé válik a „szeletien” elnevezés helyessége. Ha az elnevezést elfogadjuk, a szlovák és a vele kapcsolatban álló magyar kultúra „szeletien”, — úgy az új elkülönítés értelmében a névadó lelőhely, a Szeleta-barlang kultúráját kellene másként neveznünk. Vértés L. szintén magáévá teszi a „szeletien” elnevezést, s annak bükki és dunántúli „csopot”-ját különíti el. A dunántúli levél alakú lándzsacsúcsos kultúra azonban nézete szerint nem áll genetikus kapcsolatban a Szeletáéval, — úgy gondoljuk tehát, hogy az

előbbire nézve, mind a „szeletien”, mind pedig a „csopot” megjelölés ismét félrevezető, s további használatát csak a helytelenül értelmezett elnevezés elterjedtsége indokolná.

F. Prošek összefoglaló munkájának jelentősége tehát — mely számos fontos kérdést rendezett a kultúra alaposabb megismerése terén, — hatással van a magyar területre is. Az újabb megfigyelésekkel jelentkező problémák tisztázásához a magyar területen vált szükségessé, hogy a Kárpát-medence levél alakú lándzsacsúcsos kultúráival újból foglalkozzunk.

Gáboriné Csánk Veronika

BEITRÄGE ZUR FRAGE DES SLOWAKISCHEN SZELETIEN

Auszug

Im Laufe der früheren Untersuchungen der mittel- und osteuropäischen Blattspitzen-Kulturen blieben zahlreiche Probleme ungelöst, die in den letzten Jahren, während der weiteren Erforschung des europäischen Paläolithikums, fast gleichzeitig wieder in den Vordergrund traten. Wenn in den verschiedenen Fachwerken einander widersprechende Ansichten zum Ausdruck gelangen, ist das darauf zurückzuführen, dass gerade die vom Standpunkt dieser Kultur überaus wichtigen Funde aus dem Karpatenbecken auch heute noch kaum bekannt sind.

Ein wichtiger Beitrag zur Erkenntnis des mitteleuropäischen Solutrén-Szeletien ist das unter dem Titel »Szeletien na Slovensku« (Slovenská Arch. I. 1953) erschienene Werk von F. Prošek. Die Bedeutung dieser Zusammenfassung besteht für uns darin, dass ihre durch die neuen Grabungen, stratigraphischen Beobachtungen gegebenen Grundlagen, das bisher gewonnene Bild über die Blattspitzen-Kulturen des ungarischen Gebietes in vieler Hinsicht ergänzen. Die Analyse des slowakischen Fundmaterials stützt sich gleichzeitig auch auf die der reichhaltigen ungarischen Fundorte. Der Vergleich lässt einige mehr allgemeine, doch für die Kultur wesentliche Probleme in den Vordergrund treten.

Die Beobachtungen sind teilweise allgemeiner Art, wie z. B. in bezug auf die stratigraphischen Fragen, doch betreffen sie vor allem die Probleme, die sich bei der Bestimmung der Kultur, der Gruppen und ihrer Entwicklungsstufen ergeben. Das Problem der Stratigraphie und der Kultur wird im ungarischen Text eingehender erörtert.

Auf die aus der kulturellen Einreihung sich ergebenden Fragen erhalten wir durch die Bestimmung des Fundmaterials und durch die typologische Untersuchung desselben entsprechende Antwort. Nach der neueren Ansicht des ungarischen Forschers L. Vértés (1955) kann das Szeletien der Dzeravá Skála nicht zu der Kultur gehören, auf die die namengebende Szeleta-Höhle deutet. Ein besonderes Problem bildet das Blattspitzen-Material von Moravány. Es ist möglich, dass sich L. F. Zotz und G. Freund bei der Datierung der Werkstätte irrten, aber scheinbar irrt auch F. Prošek, als er die kulturelle Zugehörigkeit der Funde bestimmte. Die in Miskolc—Petőfigasse gefundene Pappelblattspitze ist leider auch nicht datierbar. Die oben bestimmten Funde sind jedoch scheinbar jüngeren Datums, als die aus dem Bükk und aus dem Dunántúl bekannte Blattspitzen-Kultur. Dasselbe bezieht sich auch auf das slowakische Szeletien.

Durch erwähnte Feststellungen wird die geologische Bestimmung der Kulturen auf slowakischem Gebiet nicht berührt, nur die oberste Zeitgrenze ist problematisch. Das Zeitverhältnis zwischen dem Spätaurignacien (Gravettien) und dem Szeletien ist gleichfalls geklärt, in der Tschechoslowakei sogar auf die W. 3 Tundren-Phase präzisiert. Auf ungarischem Gebiet müssen wir jedoch bei einzelnen Fundorten einen wesentlich früheren Zeitpunkt annehmen. Das Szeletien wird der Zeit nach endgültig in das W. 1—2 verlegt und so ist der Zeitpunkt, zu dem diese Kultur ihren Abschluss fand, von ausserordentlicher Wichtigkeit. Auf Grund der ungarischen Beobachtungen ist die Annahme berechtigt, dass ein Teil

der Blattspitzen-Kultur, mit dem Spätaurignacien in Berührung gekommen sein dürfte.

Die wichtigsten Probleme des slowakischen Szeletien ergeben sich bei der Bestimmung der Kultur. Unsere diesbezüglichen Ausführungen stützen sich auf die neuere Beobachtung von L. Vértés, ohne dieselbe als endgültig zu betrachten. Bei Vertretung des Standpunktes von L. Vértés kann festgestellt werden, dass das »Szeletien« in der Slowakei nicht der Kultur ähnlich ist, die durch die einzelnen Entwicklungsstufen der Szeleta-Höhle bezeichnet wird. Die Kultur muss zum grössten Teil mit der Entwicklungsstufe des ungarischen »älteren Solutrén« (Hillebrand) in Verbindung gebracht werden, deren bezeichnendste Geräte und Werkzeuge aus der Jankovich-Höhle bekannt sind. Diese werden von L. Vértés als eine selbständige »Gruppe aus dem Dunántúl betrachtet.

Die mittlere Stufe (das ältere Solutrén, z. B. Jankovich-Höhle und Dzeravá Skála) enthält nach neueren Beobachtungen viele Moustérien-Elemente. Das Hochsolutrén ist uns nur aus der oberen Schicht der Szeleta-Höhle bekannt, die Analogien der dort gefundenen Geräte kommen auch in dem slowakischen Material nicht vor. Die Problematik des Spätsolutrén, einer künstlich ausgebildeten Kulturstufe, wurde auch von F. Prošek festgestellt und ist in der Slowakei nicht vorhanden.

Eigenartigerweise werden in einem grossen Teil der Fachliteratur, die für das Dunántúl bezeichnende Kultur und die ihr ähnlichen ausländischen Funde als »Szeletien« bezeichnet. Die neuere Forschung vertritt die Ansicht, dass die Phaseneinteilung der slowakischen Kultur auf rein typologischer Grundlage erfolgte und die drei festgestellten Entwicklungsstufen die Entwicklung ein und derselben »Dunántúl-Gruppe« zeigen.

Die Geräte aus Ivanovce, Zamarovce und Banka gehören zur ältesten Entwicklungsstufe. Das Fundmaterial von Banka-Skarbalowa zeigt ausgesprochenen Spätmoustérien-Charakter, doch sind auch ausgeprägte Aurignacien-Formen zu finden, aber der Stichel, der Klingenschaber, die Klinge mit abgestumpften Rücken, widersprechen fast dieser Kulturperiode. Analogien der für die zweite Entwicklungsstufe bezeichnenden Blattspitzen aus der Dzeravá Skála sind uns aus der Jankovich- und Szelim-Höhle bekannt. Die Blattspitzen dieser Entwicklungsstufe sind charakteristisch, doch denen der Szeleta-Höhle nicht ähnlich. Diese weichen vom Bükk-Szeletien ab und ihre vollkommenen Analogien sind in der Gruppe von Dunántúl zu finden. F. Prošek wählte geübten Auges zur Vergleichsgrundlage einige Szeleta-Geräte, die eher für das Dunántúl charakteristisch wären. Darin ist übrigens eine Schwierigkeit bei der Aufstellung der gesonderten Gruppe zu sehen. Die Knochengерäte der zweiten Entwicklungsstufe weisen ebenfalls auf diesen Zusammenhang. — Das Fundmaterial von Banka, das die jüngste Entwicklungsstufe zeigt, ist dem der Dzeravá Skála sehr ähnlich. Bei beiden ist eine Übereinstimmung mit dem Material der Jankovich-Höhle zu beobachten. Der erwähnte ungarische Text der Abhandlung erörtert eingehend die charakteristischen Eigenschaften und die Kritik des Fundmaterials.

In Zusammenfassung unserer Ausführungen kann vom Standpunkt der neuerlichen Trennung der Dunántúl-

Gruppe und auf Grund des ungarischen Materials festgestellt werden, dass auf dem Gebiete Ungarns zwei verschiedene Kulturgruppen bestanden: die Szeleta-Kultur aus dem Bükk und die auch im Dunántúl aus mehreren Fundorten bekannte und von dieser im Charakter abweichende Gruppe. Das slowakische Material kann zur letzten Gruppe gezählt werden. Das Moravány Dlhá bedeutet vielleicht eine dritte Form.

Die Feststellungen von F. Prošek sind — trotz unserer Beobachtungen und Einwände — stichhaltig. Schliesslich ergibt sich noch die Frage, inwieweit es richtig ist, diese Kultur mit dem Namen »Szeletien« zu bezeichnen. Nehmen auch wir diese Bezeichnung an, so gehört, gemeinsam mit der slowakischen, auch die mit ihr eng zusammenhängende ungarische »Dunántúl-Kultur« zum »Szeletien«. In diesem Falle müssten die

Geräte und Werkzeuge aus der Szeleta-Höhe, einen anderen Namen erhalten. Die von L. Vértes bestimmte »Szeletien-Gruppe« aus dem Dunántúl steht nämlich nach Ansicht des Forschers in keinem genetischen Zusammenhang mit der Bükk-Gruppe, sodass in bezug auf die vorige Gruppe sowohl der Name »Szeletien« wie auch die Bezeichnung »Gruppe« irreführend wären. Die weitere Verwendung könnte nur mit der allgemeinen Verbreitung der falsch gedeuteten Bezeichnung irgendwie erklärt werden.

Die Klärung der mit den neueren Beobachtungen zusammenhängenden Probleme ergab auf ungarischem Gebiet die Notwendigkeit, die Frage der Blattspitzen-Kultur des Karpatenbeckens einer neuerlichen Untersuchung zu unterziehen.

V. Gábori-Csánk

MEGJEGYZÉSEK PATAY PÁL, „ELŐZETES JELENTÉS A NAGYBÁTONYI TEMETŐ ÁSATÁSÁNAK EREDMÉNYEIRŐL“ CÍMŰ DOLGOZATÁHOZ (ARCH. ÉRT. 1954, 33—47. o.)

Bár a két háború között és azóta is jelentek meg közlemények a pilinyi kultúra temetőiről, sőt cseh kutatók telepeket is tártak fel, rengeteg kérdés vár tisztázásra és az újabb ásatások, mint pl. a nagybátonyi temetőé, újabb és újabb tisztázandó kérdéseket vetnek fel.

Patay Pál igyekezett „előzetes jelentésében” a tisztázandó kérdésekre felelni és lehetőleg már most a társadalmi, gazdasági és kronológiai problémákat megoldani; megjegyzi azonban, hogy az „anyag tüzetes vizsgálata és ismertetése... némely megállapításunkat módosítani is fogja”. Szükségesnek tartja, hogy a „...már most levonható következtetéseket mielőbb közzétegyük”. Ezek közül némelyik már most, az anyag tüzetes vizsgálata és ismertetése előtt módosulásra szorul. Szerző igyekezett ugyan a temetőt több szempont szerint értékelni, indokoltnak látszik azonban, hogy egyes következtetéseikhez és megállapításaihoz hozzáfűzzük azokat a megjegyzéseket, amelyek — „a bronzkor végének, korai vaskornak folyamatban levő kutatása érdekében” — szükségesnek látszanak.

Patay a felásott temetőrészt négy generáció időtartamának tekinti. A temetőben ugyanis négy „gazdagabb” sír volt, ezek szerint „nemzettségfők temetkezései lehettek”. — „... kb. 240 temetkezésre jut 1 »gazdagabb«, így 240-re tehető az egy emberöltő alatt elhaltak száma”. A temető négy generáció temetkezéseit ölelné fel tehát, ami hozzávetőlegesen azt jelenti, hogy a nagybátonyi temetőbe kb. 120 évig temetkeztek. Ha azonban egyik másik nemzetiségű korán, váratlanul halt el, a generációs számításnak és a nemzetiség létszáma megállapításának ez az egyetlen alapja bizonytalanra válik. Patay szerint „ha a temető sírjainak eredeti számát 1500-ra becsüljük, még mindig nem adtunk meg nagy számot. Könnyen lehetséges azonban, hogy az ennél is több, 1800—2000 lehetett”. Nyitva maradt kérdés, hogy a négy „gazdagabb” sír, — „amelyben valamilyen nemzetiségű hamvait sejthetjük”, — a 972 felásott sírhoz tartozik-e, miután a 240-es létszám „a nemzeti szervezeten élő társadalomnak felel meg”, vagy esetleg a feltételezett 1500—2000 síros temetőhöz, vagy talán több „nemzetiségű” sírja is feltételezhető-e és így a temetőbe esetleg több emberöltőn keresztül temetkeztek? A négy »gazdagabb« sír alapján aligha tételvezhető fel, hogy a „temető használata csak néhány száz évig tarthatott”. Ha csak kb. négy generáción keresztül volt temetkezési hely a nagybátonyi temető, aligha lehet néhány száz évről beszélni és ha a négy „gazdagabb” sírhoz esetleg 1500—2000 sír tartozott, a 240-es létszám nem felelhet meg „a nemzeti szervezeten élő társadalomnak”. Ha viszont néhány száz évig volt használatban a temető, nem képzelhető el, hogy a leletanyag annyira „egynemű” maradt volna, mint ahogyan ezt Patay Pál előzetes jelentésében írja.

Szerző leírja, hogy a „sírokba nem helyeztek a

mindennapi életben használt edényeket, ép eszközöket, bizonyára azért, mert ilyeneket nem tartottak a halott részére szükségesnek a másvilágon. ... az eszközök, különösen a fém-ből készültek számottevő értéket képviseltek, amelyeknek a halottal való eltemetése az utódok érdekeivel is ellenkezett.” A temetőben megfigyelt Patay olyan edényeket, amelyeket már hiányos állapotban helyeztek a sírba, sarlótöredékeket, sőt miniatűr tárgyakat is, amelyeket viszont nyilván a temetésre állítottak elő. Patay kizárólag törött sarlókat talált a sírokban.

Töredékes edények, törött eszközök, fegyverek és ékszerek sírokba mellékletként való adását nemcsak Nagybátonyban, hanem számos őskori, római és népvándorlaskori temetőben figyeltek meg, de ismert e szokás ma élő primitív népeknél is. E szokás vizsgálataival sok kutató foglalkozott, magyarok is. Legutóbb Sági Károly foglalta össze a különböző, e temetkezési szokásra vonatkozó feltevéseket. Nem valószínű, hogy azért tettek a sírba töredékeket, mert az ép örököltető, hisz sok esetben teljes határozottsággal megállapítható, hogy a halottal eltemetett tárgyakat erőszakosan megsemmisítették. Nagybátonyban is nyilván a melléklet-csonkítás vagy rongálás ősi szokásáról van szó és nem az örököltetőség játszhatta a szerepet. Sági Károly Trencsényi Waldapfel Imre és László Gyula magyarázatát tartja legvalószínűbbnek. Előbbi antik források alapján úgy véli, hogy a halott csak a halott anyagnak veheti hasznát, utóbbi szerint pedig a megrongált holmi „a túlvilágon ismét ép lesz”.¹ A nagybátonyi temető végleges publikációjánál ajánlatos a melléklet-csonkítás és rongálás szokásának tüzetes vizsgálata. Patay cikkében a gazdasági és társadalmi értékelésnél nagy szerepet játszik a tárgyak öröklésének kérdése. Aligha lehet egy, az akkori viszonyokra anakronisztikus szempontot a nagybátonyi társadalom vizsgálatánál mint elsődlegeset alkalmazni. Ez a közelemlát gondolkozásmódjának visszavetítése az őskorba.

Sok ellentmondás van Patay kronológiai fejtegetéseiben.

A „nagybátonyi temető arra az időre esik, amelyet magyarországi viszonylatban a bronzkor végének nevezünk. A temető felhagyása már arra az időre esik, amelyet a Dunántúlon a korai vaskor eleje jellemez (Hallstatt A)”. Nem egészen világos, hogy Patay mit nevez „magyarországi viszonylatban” bronzkor végének, főként pedig az nem, hogy melyik kronológiai rendszer szerint beszél bronzkor végéről. Tompa Ferenc pl. Pilinyt és Mohit a Tószeg B és C periódusba keltezi, Zagyvapálfalvát a Tószeg D periódusba és szerinte e periódus végén már

¹ AH XXXIII. 51. — Ld. itt e kérdés irodalmát és analógiák felsorolását.